

NIETZSCHE

Supraomul și voința de putere

Toni Llácer

LITERA

București
2020

CUPRINS

Un filosof pentru toți și pentru nimeni	9
Marele alchimist	15
Studentul	18
Docentul	25
<i>Filosofare prin aforisme</i>	32
Nomadul	33
<i>Telenovela Lou Andreas-Salomé</i>	38
Nebunul	42
<i>Epistolarul</i>	45
Masca lui Dionysos	49
Cunoașterea dionisiacă	50
Apollo și Dionysos: perechea ideală	56
Împotriva curentului	60
<i>Originea irațională a rațiunii</i>	64
Masca lui Zarathustra	69
Dumnezeu a murit?	70
Noi, nihilistii	76
În largul mării	83

O gândire abisală	88
<i>Prizonier în timp</i>	89
Râsul supraomului	94
<i>Machism feminist</i>	102
Masca Antihristului	105
Voință de putere și nimic altceva	107
Rățiunea cea mare	114
Împotriva faptelor	120
Miei și acvile	124
<i>Anti-antisemitism</i>	130
<i>Opere principale</i>	135
<i>Cronologie</i>	137
<i>Indice de nume și de concepte</i>	141

Un filosof pentru toți și pentru nimeni

„Ne-am plâns vreodată că suntem neînțeleși, ignorați, confundați, calomniați, neglijați și neascultați? Tocmai aceasta este soarta noastră și va rămâne așa încă multă vreme! Să spunem, ca să fim modești, până în 1901“

Știința voioasă

Friedrich Nietzsche este cu siguranță unul dintre cei mai controversați filosofi. Nimeni altul nu este în stare să suscite admirație pasionată în unii și să trezească o respingere totală în alții, așa ca el. Se poate spune, împrumutând subtitlul de la *Așa grăit-a Zarathustra*, că este un filosof „pentru toți și pentru nimeni“.

În aproape un secol și jumătate de istorie, ideile nietzscheene (subversive, reacționare, elitiste, estetizante, antisemite, misogine, anarhice, iraționale, emancipatoare... pentru a cita doar câteva dintre epitetele cu care au fost calificate) au fost apărate sau atacate de pe poziții foarte diferite și uneori în contrast între ele. Reacții atât de diferite indică o gândire evazivă, animată de o fire crudă, greu de surprins.

Prin urmare, în ce mod trebuie să ne apropiem de Nietzsche? Cum să-l citim pe cel pe care îl cunoaștem drept cel mai radical și mai nemilos critic al filosofiei, științei, religiei și moralei? Cu ce atitudine să ne apropiem de un filosof incomod, care a fost și un filolog ieșit din comun, un fin psiholog și mai ales un foarte mare scriitor?

Ar fi o greșeală să cădem în tentația de a-i aborda scrierile cu intenția de a ne alinia cu ele. Pentru început, e mai mult decât discutabilă existența unui loc unic, canonic și privilegiat, din care ne putem proclama nietzscheeni. Cel puțin, nu cu aceeași siguranță cu care am putea să ne desemnăm gândirea drept platonică, marxistă sau kantiană. Însuși Nietzsche ne invită să renunțăm la o abordare partizană când afirmă: „Dimpotrivă, o doză de curiozitate, cum e aceea pe care o trezește în noi o plantă ciudată, mi s-ar părea o poziție incomparabil mai inteligentă”.

Și totuși, recomandarea noastră precedentă este prea timidă. Ne găsim, fără îndoială, în fața unei „plante ciudate”, dar și în fața unui autor care admite că filosofează „cu lovituri de ciocan”, în fața cuiva care a spus despre sine: „Nu sunt om, sunt dinamită pură”.

Pentru Nietzsche, cunoașterea este o activitate periculoasă, din care nu ieși nevătămat. Nu e un proces mental rece prin care dobândim informații care ne perfecționează viziunea asupra lumii și prin care ne consolidăm (re-cunoaștem) condiția de ființe raționale. Dimpotrivă, cunoașterea autentică se bazează pe o experiență în urma căreia nu se mai revine nicicând la a gândi și la a simți în același mod.

Actul cognitiv propus de Nietzsche se apropie mai mult de experiența neliniștitoare a imersiei totale într-un peisaj natural sau într-o operă de artă decât de instruirea tehnică sau științifică. Cunoașterea ne provoacă un șoc care ne alterează

profund perspectiva, ca și cum ni s-ar sparge pentru totdeauna ochelarii prin care, la nivel individual și social, suntem obișnuiți să (ne) privim.

Nietzsche își concepe cărțile ca niște opere menite, prin conținut și prin formă, să stimuleze acest gen de cunoaștere transformatoare. De aceea, trebuie să le abordăm cu atitudinea cuiva care intră într-un laborator, gata să experimenteze... asupra propriei persoane. Ca buni cititori, trebuie să intrăm în operă cu un amestec de curiozitate și de ironie, bineînțeles, dar mai ales împărtășind cu autorul acea deschidere a spiritului, acea dispoziție pentru aventură care îl face să exclame: „Vrem să fim experimente și cobai pentru noi înșine!”

După ce în timpul vieții nu a obținut nici un pic sau foarte puțină recunoaștere, Nietzsche moare în 1900, dată simbolică și care marchează începutul influenței sale indiscutabile în Occident pe parcursul întregului secol XX și în acești primi ani din secolul XXI. Amprenta sa poate fi găsită, evident, în filosofia contemporană (în Wittgenstein, Heidegger, Foucault și infiniți alții), dar și în arte (în Kandinsky, Joyce, *The Doors*...), în politică (prin apropierea ideilor sale de către fascismul italian și german, de exemplu) și în cultură în general (Nietzsche este considerat unul dintre părinții postmodernismului, curentul de gândire dominant în ultimele decenii). În paralel, unele concepte nietzscheene, cum sunt supraomul sau moartea lui Dumnezeu, au trecut în mare măsură dincolo de facultățile de filosofie.

Și totuși, în fața unei asemenea popularități nu putem să nu ne întrebăm: ce anume am învățat cu adevărat din gândirea lui? Cât s-a adeverit profeția lui Nietzsche însuși, care se considera un gânditor în mod necesar postum, condamnat „la mâine

și poimăine“? Și dacă succesul lui se datorează – cum ar spune Cioran – doar unei *neînțelegeri*?

Această carte de popularizare este concepută în primul rând ca un ghid pentru lectură, un manual de instrucțiuni pentru a intra în ciudatul laborator moral al lui Nietzsche fără să ne temem nici de ciocan, nici de dinamită. În al doilea rând, vrea să fie un ajutor pentru a înțelege până în ce punct suntem în stare să eliberăm adevăratul potențial al ideilor sale sau în ce măsură acestea își conservă încă intactă promisiunea. În sfârșit, ne va invita să ne întrebăm dacă realizarea unei asemenea promisiuni este încă posibilă și de dorit.

După o introducere biografică, începe un parcurs în interiorul filosofiei nietzscheene printr-o serie de măști. Hotărât să facă din el însuși o figură unică de filosof, Nietzsche a fost un maestru al deghizării. „Tot ceea ce e profund iubește masca“, afirma el. Impunătoarea sa pereche de mustăți este interpretată, după cum indică Deleuze, drept un prim semn al plăcerii sale de a se masca. Concret, cartea e structurată pornind de la trei măști sau personaje: Dionysos, Zarathustra și Antihrist.

Prima mască îi folosește tânărului Nietzsche ca să pătrundă în Grecia antică și din acea perspectivă să dezvolte o critică distrugătoare a culturii moderne. Capitolul dedicat lui Dionysos prezintă, deci, cheile înțelepciunii pe care operele de artă tragice le-au transmis poporului grec. Pentru Nietzsche este vorba despre o înțelepciune prețioasă deoarece, spre deosebire de cunoașterea științifico-rațională, se însarcinează cu dimensiunea „dionisiacă“ și problematică a existenței.

Capitolul următor se ocupă de un eveniment epocal: „Dumnezeu a murit“. Pentru Nietzsche, Dumnezeu reprezintă „metafizica“, stilul de gândire care a dominat cultura occidentală

În ultimii 2 500 de ani și care ne-a târât într-o condiție de „nihilism“. Profetul Zarathustra va fi cel care va arăta cum să se depășească metafizica și nihilismul grație doctrinei „eternei reîntoarceri“ și va anunța „supraomul“.

Ultimul capitol îi este dedicat lui Antihrist, masca sub care Nietzsche își prezintă proiectul de „transmutație a tuturor valorilor“. Proiectul se bazează pe o concepere a vieții ca „voință de putere“, un nou mod de a înțelege condiția umană, care ne obligă să ne regândim raportul cu limbajul și chiar cu corpul. Transmutația nietzscheană începe prin a demonta toate valorile morale cu instrumentele „perspectivismului“ și „genealogiei“ și continuă prin a propune o morală aristocrată drept alternativă la valorile creștine și egalitare.

Cele trei personaje urmează o logică temporală și pot fi identificate cu diferitele etape ale operei lui Nietzsche: Dionysos este deghizarea din tinerețe, Zarathustra este cea de la maturitate, iar Antihrist e aceea a apoteozei finale. Cu toate acestea, deseori filosoful folosește cele trei măști de o manieră nediferențiată, motiv pentru care și în interiorul textului nostru vor fi în mare parte interschimbabile.

În ultimă instanță, miile de pagini pe care Nietzsche ni le-a lăsat pot fi interpretate ca o serie de variații în jurul unei singure teme, cea a dragostei pentru viață. Dionysos, Zarathustra și Antihrist sunt trei măști cu care el încearcă să combată toate ideile care în lumea noastră răpesc din valoare vieții. Trei măști care sintetizează efortul colosal al unui om de a face ca gândirea să poată accepta pluralitatea, devenirea, contradicția, haosul și întâmplarea.

Marele alchimist

„Am fost atât de grav bolnav [...] pentru că-mi lipsește mijlocul potrivit și trebuie mereu să aduc în scenă o anumită comedie în loc să mă vindec și să mă refac alături de alte persoane. De aceea nu mă consider absolut o persoană ascunsă, înșelătoare sau suspectă; dimpotrivă! Dacă aș fi, *n-aș suferi atât!*“

Scrisoare către sora sa Elisabeth, 20 mai 1885

Friedrich Wilhelm Nietzsche se naște la 15 octombrie 1844 în micul oraș german Röcken. Pare puțin probabil ca familia lui să descindă din spița nobilă poloneză Niëzky, oricât i-ar plăcea filosofului să o susțină, într-o dublă aspirație aristocratică și antigermană. Religiozitatea ferventă a familiei Nietzsche pare să-i pregătească micului Fritz un viitor de pastor protestant (echivalentul preotului catolic) pe urmele tatălui și ale celor doi bunici ai săi.

Copilul a trebuit să se confrunte cu experiența morții încă de la o vârstă fragedă: în 1849 dispare tatăl din cauza unei boli cerebrale, urmat la câteva luni de fratele mai mic. Astfel că, în 1850, după sosirea unui nou pastor în postul lăsat vacant de tată, familia (compusă din Friedrich, singurul și răsfățatul reprezentant

Tatăl, predicatorul rural Carl Ludwig Nietzsche, a murit când Friedrich era copil. În autobiografie, filosoful îi va dedica aceste cuvinte frumoase: „Tatăl meu a murit la 36 de ani: era blajin, amabil și bolnăvicios, ca o ființă destinată să plece dincolo, mai curând o amintire blândă a vieții decât viața însăși”.

masculin, sora Elisabeth, mamă, bunică și două mătuși nemăritate) se vede constrânsă să se mute în orașul Naumburg.

La școala locală, Nietzsche se distinge ca un elev deosebit de serios și responsabil, dând naștere și reputației sale de „pasăre rară” care îl va urmări în întreaga carieră școlară. Un episod datând din acea perioadă ne dă o idee despre caracterul său. Într-o zi, la terminarea orelor, s-a pornit o ploaie torențială și toți copiii s-au grăbit spre casă țipând. Fritz a ajuns însă mai târziu, ud până la piele, mergând singur și cu pas lent. Mamei, care îl certa, i-a răspuns că era obligat să respecte regulamentul școlar care le impunea elevilor să părăsească școala în ordine și fără zarvă, orice s-ar întâmpla.

La acest incredibil simț al datoriei se adaugă convingeri religioase la fel de nepotrivite cu vârsta. Poate părea ciudat că acela care va deveni cel mai mare flagel conceptual al creștinismului, filosoful care în ultimele sale zile de luciditate se va crede încarnarea Antihristului, a fost un copil extrem de credincios, căruia colegii îi spuneau „micul pastor”, văzând în el moștenitorul natural al tatălui defunct.

La șase ani își începe educația muzicală. Începe foarte devreme să manifeste, la fel ca tatăl său, o predispoziție spre improvizația la pian și compunerea unor mici bucăți muzicale, pe care le dăruia membrilor familiei și prietenilor. La nouă ani apar pentru prima oară puternicele migrene de care va suferi tot restul zilelor. La zece ani începe să scrie poezii, iar la

doisprezece redactează primul eseu filosofic. La aceeași vârstă apar și probleme de vedere, printre care o miopie puternică și dureri la mușchii oculari. La treisprezece ani scrie o autobiografie în care, cu surprinzătoare luciditate, își ilustrează tendința naturală spre solitudine.

În anul următor i se acordă o bursă de studiu pentru prestigiosul colegiu Pforta, unde va primi o formație umanistă solidă într-un mediu exclusivist. În următorii șase ani va desfășura o intensă activitate culturală: se va cufunda în clasicii greci și latini, va fi entuziasmat de Hölderlin (marele poet german mort nebun, care în acea vreme nu se bucura de prea mare prestigiu), va fonda o asociație artistică numită „Germania“ și va continua să scrie poezii și numeroase compoziții muzicale.

În ansamblu, este un elev silitor, deși găsește matematica prea rațională și plictisitoare. Miopia nu îl împiedică să obțină rezultate bune la gimnastică și să se distingă la înot. Este un băiat puternic, dar, din cauza atacurilor de hemicranie și a durerilor reumatice, se află deseori la infirmerie și e constrâns să petreacă o vreme acasă. Printre colegii din această perioadă trebuie amintiți Carl von Gersdorff și Paul Deussen, cu care va menține raporturi de prietenie durabile, chiar dacă inconstante.

La optsprezece ani are loc un incident: în timpul unei excursii, bea patru căni de bere și se întoarce la colegiu beat; incidentul îl va costa poziția de fruntaș al clasei și trebuie să trimită o scrisoare smerită de scuze mamei. Această beție marchează prima etapă a raportului său conflictual cu alcoolul, de care se va ține la distanță atât din cauza stomacului delicat, cât și ca formă de refuz a spiritului german. („Câtă bere e în inteligența germană!“, va exclama el.)

Această experiență de student de elită îi permite tânărului Nietzsche să-și dezvolte un simț al disciplinei muncii care va

rămâne unul dintre pilonii personalității sale. Făcând bilanțul anilor la Pforta, îi va considera atât un „substitut“ necesar al educației paterne care îi lipsise, cât și un privilegiu. După părerea sa, primirea unei educații severe la momentul potrivit este fundamentală pentru a ajunge la cunoștințe potrivite și la stăpânire de sine. De fapt, fără capacitatea pe care o avea de a fi exigent cu sine și de a-și impune să respecte o serie de reguli de viață, este imposibil să se explice supraviețuirea psihică a lui Nietzsche în lungii ani de izolare, nomadism și boală care îl așteaptă.

Studentul

Nietzsche obține diploma în 1864 cu o lucrare în latină despre Theognis, poet grec susținător al superiorității aristocrate. În același an, mișcat de perspectiva de a locui cu prietenul Deussen, se mută la Bonn pentru a face studii universitare de filologie clasică și, din dorința mamei, de teologie. Obișnuit cu regimul monastic și militar al colegiului Pforta, băiatul de douăzeci de ani vede în oraș oportunitatea unei învățături mai curând mondene decât academice. Într-o primă fază, e deschis către viața fără griji a universitarilor: intră într-o asociație studențească, frecventează tavernele, fumând și bând, și chiar este rănit într-un duel cu un membru al unei frății rivale. Cu toate acestea, își dă seama repede că această viață nesăbuită e împotriva adevăratei sale naturi, străină de orice formă de gregarism, și este invadat de tristețe.

Din această perioadă datează un episod destul de cunoscut. Se pare că, în timpul unei excursii la Köln, în vreme ce căuta un restaurant care îi fusese recomandat, Nietzsche ajunge din întâmplare (?) într-o casă de toleranță. Încremenit în fața

Nietzsche la șaptesprezece ani, fără mustățile celebre, pe când era elev al colegiului Pforta.

ofertelor carnale ale femeilor, tânărul Fritz își liniștește agitația începând să cânte la pianul bordelului, pentru ca apoi să se năpustească afară cât de repede poate.

Deși prietenul său Deussen citează întâmplarea ca dovadă a castității lui Nietzsche (afirma: „*mulierem numquam attingit*” – niciodată nu a atins vreo femeie”), este probabil ca acesta să fi intrat în asemenea locuri pentru un cu totul alt motiv decât cel de a improviza câteva acorduri la pian. În sprijinul acestei ipoteze sunt leacurile care îi vor

fi administrate câteva luni mai târziu pentru combaterea sifilisului, o boală cu transmitere sexuală destul de răspândită în acele vremuri. Dat fiind că în faza sa finală poate afecta grav sistemul nervos, tocmai aceasta va fi justificarea medicală oficială a nebuniei care se manifestă la el după mai bine de douăzeci de ani.

Această perioadă petrecută la Bonn este marcată de restricții economice și de datorii. În ciuda situației sale, Nietzsche nu renunță la un pian închiriat, nici la viața culturală pe care o oferă orașul. Între timp, încep să se clatine și convingerile religioase pe care le dezvoltase atât de timpuriu. În fața i se deschid două drumuri, mai ireconciliabile ca niciodată: „Dacă vrei să ajungi la pace sufletească și la fericire, atunci crezi; dar dacă vrei să fii discipolul adevărului, caută”, îi scrie surorii sale.

În fața acestei dileme, Nietzsche decide să abandoneze teologia pentru a se dedica filologiei, trebuind să dea o serie de explicații mamei pentru această alegere. După o nouă serie de dureri